

SPORTSKO KLAĐENJE I DRUGA RIZIČNA PONAŠANJA HRVATSKIH SREDNJOŠKOLACA

NEVEN RICIJAŠ, DORA DODIG HUNDRIĆ, VALENTINA KRANŽELIĆ

Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu,
neven.ricijas@gmail.com

Primljeno: 22.7.2015.
Prihvaćeno: 15.10.2015.

Izvorni znanstveni rad
UDK: 159.9

Sažetak: Sportsko klađenje vrlo je raširena i dostupna igra na sreću u Hrvatskoj. Novija istraživanja prevalencije kockanja mladih, koja sve više zaokupljaju interes stručnjaka u društvenim znanostima, pokazuju značajnu zastupljenost ovog ponašanja, dok teorijski modeli, ali i inozemna empirijska istraživanja, govore u prilog povezanosti kockanja s drugim oblicima rizičnog i delinkventnog ponašanja.

Ciljevi ovog rada su utvrditi u kojoj mjeri se mladići u Hrvatskoj redovito klade na sportske rezultate, postoje li razlike u učestalosti klađenja s obzirom na vrstu škole i dob, te manifestiraju li oni srednjoškolci koji se redovito klade i više drugih oblika rizičnog/delinkventnog ponašanja.

Istraživanje je provedeno na uzorku od $n=1.330$ mladića, srednjoškolaca ($M_{dob}=16.58$; $SD_{dob}=1.19$) svih vrsta srednjih škola u 7 hrvatskih gradova. U radu je, uz Upitnik o općim socio-demografskim podacima, korišten Upitnik aktivnosti kockanja (Ricijaš i sur., 2011) te Upitnik rizičnog i delinkventnog ponašanja (Atlanta i sur., 2005).

Rezultati pokazuju da se čak 36.6% srednjoškolaca redovito kladi na sportske rezultate, te je sportsko klađenje najučestaliji oblik kockanja kod mladih. Razlike s obzirom na vrstu škole postoje na način da se učenici strukovnih četverogodišnjih škola klade nešto češće od učenika gimnazija, dok razlike s obzirom na dob nisu dobivene, a učestalije sportsko klađenje povezano je s učestalijim igranjem drugih igara na sreću. Rezultati također jednoznačno pokazuju kako srednjoškolci koji se redovito klade manifestiraju i više drugih oblika rizičnog/delinkventnog ponašanja, a efekti razlika najznačajniji su u području rizičnog ponašanja vezanog uz školu te konzumiranja sredstava ovisnosti.

Rezultati su interpretirani u kontekstu drugih međunarodnih istraživanja, ali i s praktičnim implikacijama za osmišljavanje pravovremenih intervencija prema mladima u riziku.

Cljučne riječi: sportsko klađenje, kockanje, igre na sreću, rizično ponašanje, adolescenti

UVOD

Suvremena istraživanja kontinuirano potvrđuju da kockanje, iako aktivnost kojoj je primarna funkcija zabava, kod dijela igrača dovodi do štetnih psihosocijalnih posljedica, pri čemu su mladi posebno vulnerabilna skupina. U prilog tome govore rezultati inozemnih istraživanja i meta-analize koje potvrđuju da se prevalencija problematičnog kockanja odraslih osoba kreće između 1 i 5% (National Opinion Research Center (NORC), 1999; National Research Council (NRC), 1999), dok je kod mladih višestruko veća, što je potvrđeno i brojnim istraživanjima provedenim u SAD-u (NRC, 1999; Shaffer, Hall i Vanderbilt, 1997; Jacobs, 2004, prema Welte i sur., 2009), Australiji (Moore i Ohtsuka, 1997; Moore i

Ohtsuka, 1998; Delfabbro i Thrupp, 2003; Lambos, Delfabbro i Puglies, 2007), Kanadi (Gupta i Derevensky, 1998; Govoni, Rupcich i Frisch, 1996; Poulin, 2000) i Europi (Griffiths, 1990; Fisher 1992; Johansson i Gotestam, 2003; Becona i sur., 2001; Skokauskas i Satkeviciute, 2007; Ashworth, Doyle i Howat, 2006). U Hrvatskoj je problem kockanja mladih posebno izražen, čemu svakako doprinosi i liberalna organizacija tržišta, odnosno velika dostupnost igara na sreću u našoj zemlji (Dodig, 2013; Ricijaš i Dodig, 2014). Uz to, mladi uspijevaju pristupiti igrama na sreću, čemu svjedoče rezultati istraživanja provedenog na reprezentativnom uzorku hrvatskih srednjoškolaca ($N=1.948$) iz četiri regionalna središta (Ricijaš i sur., 2011; Dodig, 2013) kojim je utvrđeno da je 83.1% sred-

njoškolaca barem jednom u životu sudjelovalo u igrama na sreću, a posebno zabrinjava podatak da se na sportske rezultate redovito (jednom tjedno ili češće) kladi njih 18.9%, u igrama na automatima redovito sudjeluje njih 6.3%, dok elektronski rulet redovito igra njih 6.7%. Nadalje, izdvojimo li samo mladiće (N=915), za koje temeljem brojnih inozemnih istraživanja (Griffiths, 1991; Ide-Smith i Lea, 1988; Stinchfield i sur., 1997 i dr.) znamo da su u povećanom riziku za uključivanje u aktivnosti kockanja (a posljedično i razvoj problema povezanih s kockanjem), podaci su još i više zabrinjavajući. Na sportske rezultate redovito se kladi 37.4% mladića, 11.9% redovito sudjeluje u igrama na automatima, a 6.7% jednom tjedno ili češće kocka na elektronskom ruletu (Ricijaš i sur., 2011; Dodig, 2013).

Što se tiče izraženosti problema povezanih s kockanjem, u navedenom je istraživanju korišten Kanadski upitnik kockanja adolescenata – CAGI (Tremblay i sur., 2010) koji sadrži subskalu Opće razine problema povezanih s kockanjem (GPSS subskala). Ta subskala, koja se sastoji od devet tvrdnji, ima jasno definirane kriterije bodovanja, a ovisno o samoprocjeni ispitanika na pojedinim tvrdnjama kategorizira ih u 3 skupine: (1) nepostojanje problema povezanih s kockanjem - zeleno svjetlo (0 do 1 bod), (2) niska do srednja ozbiljnost problema povezanih s kockanjem - žuto svjetlo (2 do 5 bodova), te (3) visoka ozbiljnost problema povezanih s kockanjem - crveno svjetlo (6 i više). Utvrđeno je da, na razini cijelog uzorka, 12.3% srednjoškolaca zadovoljava kriterije za visoku razinu ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem (tzv. crveno svjetlo), a značajan je udio od njih 17% koji osjećaju nisku do srednju razinu štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem (tzv. žuto svjetlo). Za usporedbu, primjenom istog instrumenta, Tremblay i suradnici (2011), na prigodnom uzorku kanadskih učenika u dobi od 12 do 18 godina (N=2.374) utvrdili su udio od 5.5% onih s niskom do srednjom ozbiljnosti problema (tzv. žuto svjetlo) i tek 1.3% učenika koji imaju razvijene ozbiljne probleme povezane s kockanjem (tzv. crveno svjetlo). Iako je prilikom usporedbe važno uzeti u obzir metodološke, kulturološke i socio-ekonomske razlike, koje svakako mogu utjecati na rezultate, nedvojbeno je prevalencija problematičnog kockanja mladih u Hrvatskoj značajno viša u odnosu na Zapadne zemlje.

Očekivano, utvrđene su i značajne rodne razlike ($\chi=410.40$; $p<.001$), te upravo mladići u velikoj mjeri čine skupinu s najvišom razinom već razvijenih štetnih posljedica. Od ukupnog uzorka mladića (N=915), njih 51% ima barem nisku ozbiljnost problema vezanih uz kockanje (točnije 27.2% nisku do srednju ozbiljnost problema i 23.8% visoku ozbiljnost problema). S druge strane, oko 90% djevojaka nema razvijene probleme, a udio djevojaka u skupini visoke ozbiljnosti problema vezanih uz kockanje značajno je manji i iznosi 2.1% (Dodig, 2013), što odgovara prevalenciji dobivenoj na ukupnom uzorku kanadskih srednjoškolaca.

Ovako intenzivnu participaciju adolescenata u aktivnostima kockanja kao i visoku prevalenciju njihovog problematičnog kockanja treba razmatrati i u kontekstu životnog razdoblja. Kako je adolescencija razdoblje intenzivnih bioloških, kognitivnih, socijalnih i emocionalnih promjena, te se upravo u tom životnom razdoblju događa tranzicija u odraslu dob, mladi diskrepancu između biološke i socijalne zrelosti često pokušavaju ostvariti upravo kroz upuštanje u različita rizična ponašanja (Moffit, 1993). U tom smislu, mladi često istovremeno manifestiraju različite oblike rizičnih ponašanja, od konzumiranja sredstava ovisnosti do činjenja prekršaja i kaznenih djela, općenito krše društvene norme i očekivanja od strane odraslih, te se suprotstavljaju autoritetima. Jessor (1977, prema Welte i sur., 2009) taj fenomen naziva "sindromom problematičnog ponašanja", dok ga neki drugi autori (primjerice, Gottfredson i Hirschi, 1990; Zhang, Welte i Wiczorek, 2002, prema Welte, Barnes i Hoffman, 2004) nazivaju "generalni koncept devijantnosti" (*eng. general deviance concept*) smatrajući da sva navedena ponašanja imaju slične prediktore, te ih u preventivnom i tretmanskome smislu treba gledati kao cjelinu. Kockanje, kao aktivnost koju opisuje visoka razina zabave i uzbuđenja, rizik u kontekstu novčanog ulaganja i potencijalnih dobitaka, ilegalnost za maloljetnike, uz izraženu potrebu i osjetljivost mladih na trenutnu gratifikaciju (a u skladu s time i nemogućnost dugoročnog planiranja), lako se uklapa u navedene koncepte.

Važnost da se, prilikom objašnjenja problematičnog kockanja, u obzir uzmu i druga rizična ponašanja, naglašavaju i Blaszczyński i Nowerova (2002), autori Modela puteva (*eng. Pathways model*), vodećeg integrativnog teorijskog modela objašnjenja

razvoja problema povezanih s kockanjem. Riječ je o sveobuhvatnom modelu koji, s obzirom na etiološke čimbenike, prije svega obilježja ličnosti igrača, razlikuje tri skupine problematičnih kockara (slika 1). Pritom treba imati na umu kako je temeljni preduvjet u podlozi modela dostupnost i pristup kockarskim aktivnostima, te ekološke determinante koje se odnose na javnu politiku i zakonsku regulativu koja stvara okolinu u kojoj je kockanje društveno prihvaćena, ohrabrivana i promovirana aktivnost.

Primjenjivost Modela puteva za adolescente s razvijenim problemima kockanja provjeravali su Gupta i suradnici (2009) na uzorku od 1.133 adolescenata. Njihovim je istraživanjem potvrđena kategorizacija u tri klastera, no s određenim razlikama u odnosu na originalni model koji je proizašao iz istraživanja na uzorcima odraslih osoba. Kada je riječ o rizičnom i delinkventnom ponašanju, i u ovom je uzorku sudionika ono najizraženije kod pripadnika treće skupine. Posebno je zanimljivo da je poremećaj pažnje s hiperaktivnošću (ADHD) karakterističan za

sve mlade problematične kockare, neovisno o podtipu, što je različito u odnosu na originalan model prema kojem je ADHD obilježje kockara iz treće kategorije (Gupta i sur., 2009). Ovakav nam je nalaz posebno značajan razmatramo li povezanost kockanja i drugih rizičnih ponašanja adolescenata, s obzirom da znamo da je upravo ADHD jedan od najznačajnijih prediktora rizičnog i delinkventnog ponašanja (Pratt i sur., 2002; Sibley i sur., 2011; Mordre i sur., 2011).

Usljed svega navedenog ne čudi i da su mnoga istraživanja empirijski potvrdila povezanost kockanja s drugim rizičnim i antisocijalnim ponašanjima, kao i obilježjima ličnosti prediktivnim za takva ponašanja. Analizirajući podatke američke Nacionalne epidemiološke studije o alkoholu i povezanim obilježjima (NESARC), Petry i suradnici (2005, prema Welte i sur., 2009) pronašli su značajnu povezanost problematičnog kockanja s antisocijalnim poremećajem ličnosti, te zlouporabom alkohola i droga. U prilog povezanosti kockanja i konzumacije psihoaktivnih tvari govori istraživanje kojim je u uzorku

Slika 1. Shematski prikaz ključnih obilježja problematičnih kockara prema Modelu puteva (prilagođeno prema Blaszczyński i Nower (2002), Nower i Blaszczyński (2004); Gupta i sur. (2009); Blaszczyński, Steel i McConaghy (1997); Rugle i Melamed (1993); Vitaro, Arseneault i Tremblay (1999))

Skupina problematičnih kockara	Ključna obilježja
1. Bihevioralno uvjetovani	<ul style="list-style-type: none"> • fluktuiraju između društvenog, rizičnog i problematičnog kockanja, • zadovoljavaju kriterije problematičnog kockanja, ali bez specifične premorbidne psihopatologije, • etiološki je najvažniji efekt uvjetovanja, kognitivne distorzije o vjerojatnosti dobitke i loša prosudba u donošenju odluka, • negativni simptomi su posljedica kockanja, a ne uzrok, • najmanje rizična skupina i tretmansi najprijemčivija za tretman, • moguće uključivanje u druga rizična ponašanja prvenstveno je rezultat problema povezanih s kockanjem.
2. Emocionalno ranjivi	<ul style="list-style-type: none"> • opisuju ih etiološki čimbenici poput depresivne simptomatologije, anksioznosti, lošeg nošenje sa stresom, nedostatak vještina rješavanja problema i traumatska životna iskustva, • ranjivost se odnosi na osjećaj neadekvatnosti, inferiornosti, niskog samopouzdanja i odbijanja, a kockanje je oblik nošenja s negativnim i neugodnim emocijama, • skloni drugim rizičnim ponašanjima, posebno konzumiranju sredstava ovisnosti, ali rijetko manifestiraju ozbiljnu psihopatologiju, • tretmansi zahtjevnija skupina, a tretman je često dugotrajan kao kombinacija kognitivnog restrukturiranja i suportivne terapije.
3. Antisocijalni impulzivni	<ul style="list-style-type: none"> • opisuju ih etiološki čimbenici poput povišene impulzivnosti, antisocijalnih tendencija i poremećaj pažnje s hiperaktivnošću, obiteljskog zlostavljanja i/ili zanemarivanja te povijesti antisocijalnog ponašanja u obitelji • uključeni u niz rizičnih ponašanja (konzumiranje alkohola i droga, kaznena djela i slično), a kockanje je samo jedno od njih • počinju kockati vrlo rano, te su česte ekscesivne epizode kockanja (eng. binge gambling) • tretmansi najzahtjevnija skupina, posebno zbog nepouzdanosti, impulzivnosti i niske tolerancije na dosadu, često u otporu prema tretmanu.

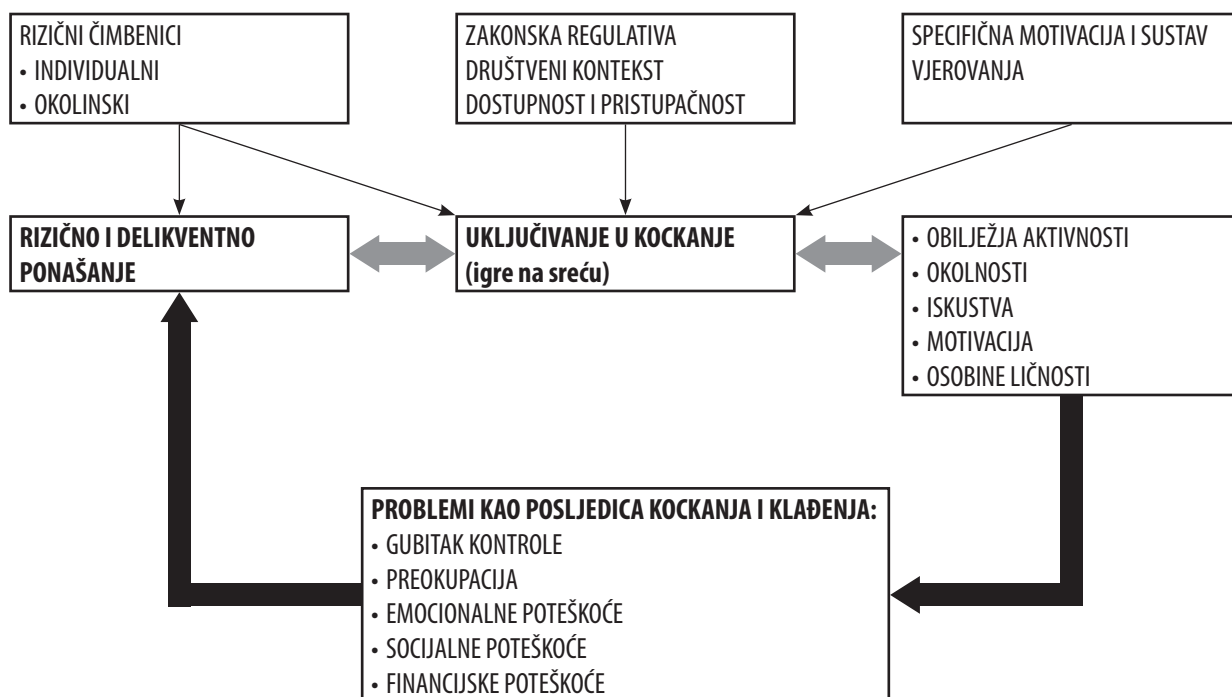
osoba na metadonskoj supstitucijskoj terapiji, utvrđena stopa problematičnog kockanja iznosila čak 7 do 16% (Spunt i sur., 1995, prema Petry, 2001), što je značajno više nego kod redovne populacije.

Istraživanja s populacijom odraslih osoba potvrđuju iste trendove. Tako se, primjerice, prevalencija kaznenih djela počinjenih od strane odraslih osoba, a sa svrhom financiranja kockarskih aktivnosti, kreće između 65 do 89% (Lesieur, 1994; Meyer, 1997, prema Magoon, Gupta i Derevensky, 2005). Pritom su najčešća kaznena djela prijevare, krađe, preprodaja psihoaktivnih tvari, financijski kriminalitet, pronevjere i krivotvorenje (Ladouceur i sur., 1994, prema Magoon, Gupta i Derevensky, 2005). Pregledom 27 studija u različitim zemljama koje su za cilj imale istraživanje obilježja kockanja zatvoreničke populacije, utvrđen je udio od čak 30% problematičnih kockara (Williams, Royston i Hagen, 2005). U uzorcima osoba koje su u tretmanu kockanja, utvrđena je povećana participacija u kriminalnim aktivnostima: 58% činilo je kaznena djela vezana uz kockanje, a 21% kaznena djela nevezana uz kockanje (Blaszczynski i sur., 1997, prema Mishra i sur., 2011). Iako je takvih istraživanja među adolescentima manje, ona pokazuju sličan trend. Prevalencija problematičnog kockanja među maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u

institucionalnom tretmanu iznosi čak 21%, a njih od 18 do 35% manifestira određene simptome specifične za problematično kockanje (Derevensky i Gupta, 1998; Westphal i sur., 1998, prema Magoon, Gupta i Derevensky, 2005). Vidljivo je da je navedena stopa i do 9 puta veća od one u redovnoj adolescentnoj populaciji, te čak 20 puta veća od stope problematičnog kockanja u redovnoj odrasloj populaciji, što nedvojbeno upućuje na povezanost kockanja i drugih rizičnih ponašanja. Međutim, uzročno-posljedični odnos, kako je i opisano u Modelu putova, vrlo je kompleksan.

U tom smislu, postoje dva moguća objašnjenja ovakvog trenda. Prvo je da kockanje i druga rizična ponašanja imaju slične determinante, te se zato često javljaju zajedno, dok je drugo objašnjenje da do delinkventnog ponašanja dolazi uslijed razvoja štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem. U skladu s time, Ricijaš (2012) temeljem relevantne inozemne literature (Griffiths i Wood, 2000; Gupta i Derevensky, 2000; Vitaro i sur., 2001; Petry, 2001; Hardoon, Gupta i Derevensky, 2004; Welte, Barfnes i Hoffman, 2004; Williams, West i Simpson, 2008; Mishra i sur., 2011) predlaže model koji objašnjava ovu dvojaku povezanost kockanja i delinkventnog ponašanja mladih (slika 2.).

Slika 2. Model dvojake povezanosti problema vezanih uz kockanje s rizičnim i delinkventnim ponašanjem

Prvi smjer objašnjenja ove povezanosti polazi od kockanja kao dijela šireg spektra rizičnog ponašanja karakterističnih za mlade. U tom smislu, a sukladno općem modelu devijantnog ponašanja (Gottfredson i Hirschi, 1990; Zhang, Welte i Wieczorek, 2002, prema Welte, Barnes i Hoffman, 2004), postoji niz individualnih i okolinskih rizičnih čimbenika koji su prediktivni za razvoj problema u ponašanju u najširem smislu, pa tako i za kockanje. U spektru individualnih rizičnih čimbenika to su primjerice impulzivnost, potreba za traženjem uzbuđenja, emocionalna ranjivost i slično, dok skupinu okolinskih, sukladno općepoznatom Bronfenbrennerovom modelu ekoloških sustava, prije svega promatramo kroz rizične čimbenike u obiteljskom okruženju, vršnjačkom, školskom te šire u lokalnoj zajednici. Svi ovi elementi zasebno, kumulativno i u interakciji etiološki doprinose razvoju različitih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja, pa tako i kockanja.

U kontekstu preventivnih i tretmanskih intervencija, ovakav je smjer povezanosti ohrabrujući budući da usmjeravanjem na opću skupinu rizičnih čimbenika djelujemo prema cijelom nizu nepoželjnih ponašanja, a između ostalog i prema kockanju. Međutim, na uključivanje mladih u igre na sreću, djeluju i neki specifični rizični čimbenici karakteristični baš za ovo ponašanje. Prvo, u području kockanja postoji specifičan društveni kontekst, to jest zakonska/pravna regulativa i time povezanu dostupnost i pristupačnost igara na sreću. Što je sustav liberalniji i otvoreniji prema kockanju općenito, veća je vjerojatnost da će se i mladi uključivati u te aktivnosti (one su dostupne, a stvara se i društvena percepcija kockanja kao prihvatljivog ponašanja). Pritom u obzir treba uzeti i specifične individualne rizične čimbenike koji specifično doprinose uključivanju u kockanje, u odnosu na druga rizična ponašanja. To su, kao najznačajniji, specifična motivacija za kockanje i sustav vjerovanja/način razmišljanja (često obilježen kognitivnim distorzijama) koji ga podržava. Uključivanjem mladih u igru, nakon prvih iskustava dobitaka te s obzirom na obilježja tih aktivnosti (prije svega vrste igara koje mladi igraju), okolnosti u kojima igraju, specifičnu motivaciju koju razvijaju tijekom igre, te s obzirom na osobine ličnosti preko kojih se sva ta iskustva prožimaju, mladi su u povećanom rizi-

ku za razvoj psihosocijalnih problema povezanih s kockanjem. Empirijsku potvrdu istoga možemo vidjeti u rezultatima Dodig (2013) koja je dokazala značaj osobina ličnosti (posebno emocionalne nestabilnosti), u predikciji razvoja problematičnog kockanja, ali utvrdila i da su najznačajniji prediktori za razvoj problema upravo iskustva koje mlada osoba ima tijekom igranja, pri čemu se posebno ističe iskustvo subjektivno velikog dobitka novca. Ova obilježja i mehanizmi zadržavaju mladu osobu u kockarskim aktivnostima, intenziviraju njihovu učestalost i povećavaju vjerojatnost pojave štetnih posljedica koje možemo kategorizirati u četiri temeljne skupine: (1) preokupacija i gubitak kontrole, te (2) emocionalne, (3) socijalne i (4) financijske posljedice. Uslijed razvoja problema koji, u pravilu, karakteriziraju i značajni financijski problemi, povećava se vjerojatnost uključivanja u rizična i delinkventna ponašanja (prije svega kako bi se nadoknadili gubici ili osigurala sredstva za kockanje), čime se metaforički “zatvara krug”. Dakle, možemo zaključiti kako će se neki mladi uključiti u kockanje kao u jedno od mnogobrojnih rizičnih ponašanja, te će kockanje biti dio njihovog općeg rizičnog i delinkventnog ponašanja, dok je kod drugih uključivanje u delinkvenciju rezultat štetnih posljedica povezanih s kockanjem, bez ranije manifestacije takvog ponašanja.

Naravno, kada je riječ o adolescentima, treba uzeti u obzir i činjenicu da, kod značajnog dijela mladih, sazrijevanjem većina takvih ponašanja prestane (Jessor, 1998). U skladu s time, problematično kockanje mladih često je i svojevrsno *privremeno* ponašanje, odnosno mlada osoba doživi takozvani “prirodni oporavak” (Derevensky, Gupta i Winters, 2003) što potvrđuju i značajno niže stope prevalencije problematičnog kockanja odraslih osoba u odnosu na adolescente (Shaffer, Hall i Vanderbilt, 1997). S druge strane, s obzirom na osjetljivu životnu dob, povećani rizik za razvoj problema i dugoročnih štetnih posljedica koja mogu značajno determinirati budući životni put mladih ljudi, te uključivanje u takva ponašanja ne smijemo zanemariti. Upravo su stoga ciljevi ovog rada utvrditi u kojoj mjeri se mladići u Hrvatskoj redovito klade na sportske rezultate, postoje li razlike u učestalosti kladjenja s obzirom na vrstu škole i dob, te manifestiraju li oni srednjoškolci koji se redovito

klade i više drugih oblika rizičnog/delinkventnog ponašanja.

METODOLOGIJA

Uzorak sudionika

Ovaj rad dio je znanstveno-istraživačkog projekta “Kockanje mladih u Hrvatskoj” koji se od 2010. godine provodi na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Istraživanje je provedeno s $n=2.702$ srednjoškolca iz sedam hrvatskih gradova ($m=49.2\%$; $ž=50.8\%$). U ovom radu usmjerit ćemo se specifično na mladiće tako da uzorak čini $n=1.330$ srednjoškolaca, prosječne dobi $M_{dob}=16.58$ godina ($SD_{dob}=1.19$; $Min=14$; $Max=21$). Radi se o prigodnom stratificiranom uzorku budući da su u istraživanju sudjelovali srednjoškolci svih generacija (od prvog do završnog razreda) u svim vrstama srednjoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj. Struktura uzorka s obzirom na grad, vrstu škole i razred prikazana je u tablici 1.

Vidimo da je, što se zastupljenosti s obzirom na grad tiče, nešto veći udio osječkih srednjoškolaca (21.7%), potom slijede Rijeka (18.4%) i Split (16.2%), dok su učenici iz Zagreba, Slavonskog Broda, Vinkovaca i Koprivnice podjednako zastupljeni. Nadalje, zastupljen je podjednak udio učenika prvog (26.7%), drugog (26.9%) i trećeg (28.7%) razreda, dok je očekivano, s obzirom na nepostojanje četvrtog razreda u trogodišnjem srednjoškolskom obrazovanju, udio učenika koji polaze četvrti razred manji i iznosi 17.6%.

Instrumentarij

U provedbi istraživanja korišten je anketni upitnik koji je sadržavao opsežnu bateriju instrumenata. U ovom radu, s obzirom na postavljene ciljeve, korištena su tri instrumenta. Prvi je **Upitnik o**

općim socio-demografskim podacima kojim smo ispitali ključne socio-demografske podatke kao što su spol, dob, vrstu škole, razred i školski uspjeh sudionika. Zatim je korišten **Upitnik aktivnosti kockanja** (Ricijaš i sur., 2011) koji sadrži pitanja o učestalosti igranja ključnih i, u našem društvu, najdostupnijih igara na sreću (sportsko klađenje, loto, jednokratne srećke, igre na automatima, rulet i klađenje na virtualne utrke). Zadatak sudionika bio je za svaku igru označiti jesu li je ikada u životu igrali (*ne/da*) te, ukoliko jesu, koliko često to čine (*jednom godišnje ili manje od toga; otprilike jednom mjesečno; otprilike jednom tjedno; nekoliko puta tjedno; svakodnevno*).

Upitnik rizičnog i delinkventnog ponašanja (Atlanta, Dahlberg, Toal i Behtens, 2005) korišten je za istraživanje zastupljenosti drugih oblika rizičnog ponašanja, a uključuje različita odstupajuća ponašanja, od društveno neprihvatljivih do onih koja se odnose na kršenje zakonskih normi i propisa. Upitnik sadrži 24 tvrdnje sadržajno raspoređenih u 5 kategorija: (1) Vandalizam, (2) Krađe, (3) Rizično ponašanje vezano uz školu, (4) Fizička agresija, (5) Konzumiranje sredstava ovisnosti. Sudionici odgovaraju na pitanje koliko su se puta u životu ponašali na određeni način (*0 puta; 1 do 2 puta; 3 do 4 puta; 5 ili više puta*), a veći rezultat na kategoriji podrazumijeva učestalije manifestiranje određenog rizičnog/delinkventnog ponašanja. Primjeri tvrdnji su: “*Koliko često si u životu... uzelo/a nešto iz dućana bez da si platio/la? ili konzumirao/la alkoholna pića?*”.

Postupak provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno od 2011. do 2013. godine u dogovoru sa srednjim školama. Ministarstvo znanosti obrazovanja i sporta te Agencija za odgoj i obrazovanje su, uz dozvolu za provedbu istraživanja, pružili i organizacijsku

Tablica 1. Struktura uzorka sudionika istraživanja (mladića) s obzirom na grad, vrstu škole i razred

Grad	Zagreb	Split	Rijeka	Osijek	Sl. Brod	Vinkovci	Koprivnica
%	12.4%	16.2%	18.4%	21.7%	11.1%	9.5%	10.6%
Vrsta škole	Strukovna trogodišnja		Strukovna četverogodišnja		Gimnazija		
%	28.9%		42.5%		28.6%		
Razred	1. razred		2. razred		3. razred		4. razred
%	26.7%		26.9%		28.7%		17.6%

podršku, a financijsku podršku istraživanju je dala i Hrvatska Lutrija, d.o.o. u okviru aktivnosti društveno odgovornog priređivanja igara na sreću. Istraživanje je provedeno u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (Ajduković i Kolesarić, 2003) te Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu (2009). Svi sudionici bili su upoznati s osnovnim ciljem istraživanja te su dali svoj dobrovoljni pristanak za sudjelovanjem. Anketni upitnik bio je anonimn, a sudionici su mogli odustati u bilo kojem trenutku ispunjavanja upitnika, bez obzora.

REZULTATI I RASPRAVA

Učestalost sportskog klađenja

Sportsko klađenje je, uz lutrijske igre, u Hrvatskoj najrašireniji i najdostupniji oblik kockanja. Posljednjih petnaest godina Hrvatska bilježi ekspanzivan porast broja prodajnih mjesta za priređivanje igara na sreću, pri čemu je taj porast najveći upravo kod sportskih kladionica (Dodig, 2013). Stoga ne čudi da je sportsko klađenje jedan od najučestalijih oblika kockanja i u općoj populaciji (Glavak Tkalić i Miletić, 2012) kao i među zagrebačkim studentima (Dodig, Ricijaš i Rajić-Stojanović, 2014). Rezultati ovog istraživanja pokazuju visoku zastupljenost sportskog klađenja i u populaciji srednjoškolaca (Tablica 2). Svega 34.4% hrvatskih srednjoškolaca nije imalo iskustvo klađenja na sportske rezultate, a čak 36.6% njih kladi se jednom tjedno ili češće, što se smatra redovitom aktivnošću.

Promotrimo li rezultate prikazane u tablici 3 u kojoj je učestalost sportskog klađenja, kategorizirana u tri skupine, prikazana s obzirom na grad, uočavamo podjednaku distribuciju frekvencija u sve tri kategorije učestalosti. Drugim riječima, oko trećine srednjoškolaca nikada se nije kladilo, otprilike trećina se povremeno kladi, te se otprilike isto toliko njih redovito kladi na sportske rezulta-

te. Riječ je o zaista velikom udjelu srednjoškolaca, posebno uzmemo li u obzir da je intenzivno sudjelovanje u igrama na sreću značajno povezano i s razvojem ozbiljnih psihosocijalnih problema. Naime, sudjelovanje u kockarskim aktivnostima možemo promatrati kao kontinuum ponašanja, od umjerenog participiranja u igrama na sreću do onog intenzivnog koje smatramo problematičnim. Adolescenti koji intenzivno kockaju posljedično su u velikoj mjeri preokupirani kockanjem, ne mogu kontrolirati svoje ponašanje, te osjećaju i dugoročne negativne posljedice koje se održavaju u njihovom školskom i akademskom funkcioniranju, interpersonalnim odnosima i psihološkom razvoju (Dodig, 2013).

Što se tiče učestalosti kockanja s obzirom na grad, uočavamo da je frekvencija redovitog sportskog klađenja najviša u Zagrebu i Osijeku (oko 40% mladića redovito se kladi), pri čemu je u Osijeku najmanje srednjoškolaca koji se nikada nisu kladili (25.6%), a najviše takvih je u Koprivnici (52.5%).

Promatrano s obzirom na vrstu škole, rezultati pokazuju kako je intenzivno sportsko klađenje najviše zastupljeno kod učenika strukovnih četverogodišnjih škola, a najmanje kod gimnazijalaca (tablica 4). Istraživanja rizičnog ponašanja ne pokazuju konzistentne rezultate u području razlika s obzirom na vrstu škole. Tako primjerice Ivrlač (2014) dobiva značajne razlike samo u području rizičnog ponašanja vezano uz školsko okruženje, na način da učenici trogodišnjih strukovnih škola manifestiraju više takvog ponašanja, dok primjerice rezultati Ricijaš, Krajcer i Bouillet (2010) pokazuju da je efekt vrste škole beznačajan kada se istovremeno kontrolira efekt spola. Za pretpostaviti je da nepostojanje razlika s obzirom na vrstu škole ovdje možemo pripisati činjenici da je sportsko klađenje izuzetno prisutno među našim srednjoškolcima, te da se ono i ne percipira kao značajan rizik.

Tablica 2. Učestalost sportskog klađenja mladića (n=1.330)

	Nikada	Jednom godišnje ili manje od toga	Otprilike jednom mjesečno	Otprilike jednom tjedno	Nekoliko puta tjedno	Svakodnevno ili gotovo svakodnevno
n	457	164	222	204	165	118
%	34.4%	12.3%	16.7%	15.3%	12.4%	8.9%

Legenda: n=apsolutna frekvencija; %=relativna frekvencija

Tablica 3. Učestalost sportskog klađenja mladića prema gradovima (n=1.330)

		Nikada	Povremeno	Redovito
Zagreb (n=165)	n	60	36	69
	%	36.4%	21.8%	41.8%
Split (n=216)	n	63	72	81
	%	29.2%	33.3%	37.5%
Rijeka (n=245)	n	90	80	75
	%	36.7%	32.7%	30.6%
Osijek (n=289)	n	74	98	117
	%	25.6%	33.9%	40.5%
Slavonski Brod (n=147)	n	48	46	53
	%	32.7%	31.3%	36.1%
Vinkovci (n=127)	n	48	30	49
	%	37.8%	23.6%	38.6%
Koprivnica (n=141)	n	74	24	43
	%	52.5%	17.0%	30.5%
Ukupno (n=1330)	n	457	386	487
	%	34.4%	29.0%	36.6%

Legenda: n=apsolutna frekvencija; %=relativna frekvencija

Budući da je sportsko klađenje, kao i svi drugi oblici kockanja, u Hrvatskoj legalno samo punoljetnim osobama, zanimale su nas i razlike s obzirom na razred. U tom smislu očekivali smo učestalije sudjelovanje u aktivnostima sportskog klađenja kod učenika viših razreda, uzevši u obzir činjenicu da je određeni dio njih tada već punoljetan. Rezultati hi-kvadrat testa (tablica 4) pokazuju male, ali statistički značajne razlike ($\chi^2=17.55$; $p<.010$) na način da se učenici drugih i četvrtih razreda intenzivnije klade, dok je proporcija učenika koji se nikada nisu kladili očekivano najveća u prvim razredima.

Ovaj smo nalaz dodatno provjerili provedbom analize varijance, kako bismo istražili razlike u dobi mladića s obzirom na kategoriziranu uče-

stalost sportskog klađenja. Rezultati pokazuju da nema značajne razlike s obzirom na dob ($F=4.487$; $p>.010$), odnosno prosječna dob sva tri subuzorka je oko 16.5 godina (nikada $M_{dob}=16.45$; povremeno $M_{dob}=16.60$; redovito $M_{dob}=16.68$). Drugim riječima, učenici svih dobnih skupina podjednako, i to u velikoj mjeri, sudjeluju u aktivnostima sportskog klađenja. Ovakav rezultat jasno nam ukazuje na to da u našem društvu postoje okolnosti koje doprinose ranom uključivanju mladih u igre na sreću, a time i razvoju problema povezanih s kockanjem. Prije svega se to odnosi na nepoštivanje zakonskih normi u kontekstu pristupačnosti ove vrste kockanja maloljetnim osobama u Hrvatskoj, koja je pravnim propisima zabranjena (Zakon o igrama na sreću, 2009; Pravilnik o prostornim i

Tablica 4. Razlike u učestalosti sportskog klađenja mladića (n=1,330) s obzirom na vrstu škole i razred/dob (Hi-kvadrat test)

		Nikada	Povremeno	Redovito	χ^2
Vrsta škole	Strukovna trogodišnja	38.2%	25.2%	36.6%	22.17**
	Strukovna četverogodišnja	27.8%	31.5%	40.7%	
	Gimnazija	40.3%	29.2%	30.5%	
Razred	1. razred	42.7%	25.7%	31.6%	17.55*
	2. razred	30.8%	29.1%	40.1%	
	3. razred	33.3%	31.8%	34.9%	
	4. razred	29.5%	29.5%	41.0%	

Legenda: χ^2 =hi-kvadrat koeficijent; * $p<.010$; ** $p<.001$

Tablica 5. Učestalost sportskog kladenja mladića ($n=1.330$) u odnosu na učestalost drugih oblika kockanja (Wilcoxonov test ranga)

Vrsta kockanja	M	SD	Srednji rang	Z	p	r (veličina efekta)
Sportsko kladenje	1.86	1.71				
Loto	0.53	0.92	470.00	-22.542a	<.001	-0.62
Jednokratne srećke	0.63	0.85	516.53	-21.628a	<.001	-0.59
Igre na automatima	0.81	1.30	439.26	-19.746a	<.001	-0.54
Rulet	0.39	0.98	442.60	-23.836a	<.001	-0.65
Virtualne utrke	0.85	1.38	430.67	-19.646a	<.001	-0.54

Legenda: M=aritmetička sredina; SD=standardna devijacija; Z=Z-vrijednost, a=Z-vrijednost temeljem negativnog ranga; p=značajnost razlike; r= veličina efekta; Masna slova=značajne razlike

tehničkim uvjetima za priređivanje igara na sreću u kasinima, na automatima i uplatnim mjestima kladionica, 2010). Uz to, igre na sreću intenzivno se, bez značajnih restrikcija reklamiraju, te očito kockanje u Hrvatskoj, kao i u većini društava, još uvijek nije percipirano u jednakoj mjeri rizičnim ponašanjem kao što je to primjerice konzumiranje psihoaktivnih tvari (Campbell i sur., 2011).

Je li sportsko kladenje, u odnosu na druge igre na sreću, najučestaliji oblik kockanja srednjoškolaca provjerili smo Wilcoxonovim testom ranga kao neparametrijskom analizom s obzirom na nepravilnu distribuciju rezultata (tablica 5).

Već prvim pogledom na aritmetičke sredine uočavamo kako je prosječna vrijednost učestalosti sportskog kladenja ($M=1.86$) puno veća od prosječnih vrijednosti učestalosti igranja svih drugih igara na sreću, što je potvrđeno statistički značajnim razlikama dobivenim primjenom Wilcoxonovog testa. Pritom je važno istaknuti da je veličina efekta (r) vrlo visoka između svih testiranih varijabli, te je u rasponu $.54 < r < .65$. Dakle, sa sigurnošću možemo zaključiti kako je sportsko kladenje najučestaliji oblik kockanja hrvatskih srednjoškolaca. Nadalje, rezultati Spearmanovog koeficijenta korelacije (tablica 6) pokazuju i kako je učestalije kladenje povezano i s učestalijim igranjem drugih igara na sreću, što nam govori u prilog prisutnosti kumulativnog kockarskog ponašajnog obrasca koji ukazuje i na veću ozbiljnost problema. Vrlo slično kao i kod sredstava ovisnosti, nije neuobičajeno da osoba koja redovito kocka ima dominantnu igru, a da pritom igra i druge igre (kao sporedne) što značajno povećava i rizik za razvoj štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih sa kockanjem. Promatrano u odnosu na naše rezultate, zabrinjavajuće je da mladići koji se redovito klade,

učestalije sudjeluju i u igrama na automatima ($r=.427$; $p<.001$) i kladenju na virtualne utrke ($r=.472$; $p<.001$), tj. u igrama s većim adiktivnim potencijalom.

Tablica 6. Povezanost učestalosti sportskog kladenja mladića ($n=1.330$) s drugim oblicima kockanja (Spearmanov koeficijent korelacije)

Učestalost sportskog kladenja i...	r
igranja lota	.214**
igranja jednokratnih srećki	.207**
igranja na automatima	.424**
igranja ruleta	.336**
kladenja na virtualne utrke	.472**

Legenda: r =Spearmanov koeficijent korelacije; * $p<.010$; ** $p<.001$

Naime, istraživanja pokazuju da su upravo igre poput onih na automatima najproblematičnije i najadiktivnije (u odnosu na, primjerice, lutrijske igre), jer uključuju veliku frekvenciju događaja, kratke intervale između uloga i isplate, iskustvo *skorog dobitka* (što je značajan rizični čimbenik za nastavak kockanja), kombinaciju mogućnosti osvajanja vrlo visokih nagrada i čestih manjih dobitaka, te izostanak vlastite prosudbe (Griffiths, 2000.). Učestalo sudjelovanje u nekoliko tako rizičnih igara bez sumnje značajno doprinosi i razvoju štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja (Dodig i sur., 2013; Ricijaš i sur., 2013).

Razlike u manifestiranju rizičnog/delinkventnog ponašanja s obzirom na učestalost sportskog kladenja

Učestalo kockanje je, kao oblik rizičnog i ovisničkog ponašanja, vrlo često povezano i s drugim oblicima rizičnog ponašanja te činjenjem kaznenih djela i prekršaja, o čemu je uvodno bilo više

riječi (Derevensky i Gupta, 1998; Westphal i sur., 1998, prema Magoon, Gupta i Derevensky, 2005). Upravo je stoga središnji cilj ovog rada istražiti razlikuju li se i hrvatski srednjoškolci u učestalosti manifestiranja rizičnog/delinkventnog ponašanja s obzirom na učestalost sportskog kladenja. Kako bismo postigli taj cilj proveli smo Kruskal-Wallisov test, uz pojedinačne Mann-Whitneyeve testove sa svrhom post-hoc analize (tablica 7).

Rezultati pokazuju kako na svim kategorijama rizičnog/delinkventnog ponašanja postoje značajne razlike na način da srednjoškolci koji se redovito klade manifestiraju više drugih oblika rizičnog/delinkventnog ponašanja. Ovakav je nalaz u skladu s uvodno prikazanim rezultatima inozemnih istraživanja koja jednoznačno potvrđuju ovu povezanost. Efekti razlika najznačajniji su za područje rizičnog ponašanja vezano u školu ($KW \chi^2=74.09$;

Tablica 7. Razlike u manifestiranju rizičnog/delinkventnog ponašanja mladića ($n=1.330$) s obzirom na učestalost sportskog kladenja (Kruskal-Wallisov test; post-hoc Mann-Whitneyev test)

	Test	Rezultat	p	MWU			r
1. Vandalizam	KW χ^2 (df=2)	28.82	<.001	Grupa	n	M rang	
	MW U (nikada-povremeno)	76178.5	<.001	nikada	453	395.16	-.11
				povremeno	385	448.13	
	MW U (nikada-redovito)	88733.0	<.001	nikada	435	422.88	-.17
				redovito	487	514.80	
MW U (povremeno-redovito)	86408.0	<.050	povremeno	385	417.44	-.06	
			redovito	487	451.57		
2. Krađe	KW χ^2 (df=2)	41.85	<.001	Grupa	n	M rang	
	MW U (nikada-povremeno)	77687.5	<.010	nikada	453	398.50	-.09
				povremeno	385	444.21	
	MW U (nikada-redovito)	84099.0	<.001	nikada	435	412.65	-.20
				redovito	487	524.31	
MW U (povremeno-redovito)	80742.5	<.001	povremeno	385	402.72	-.12	
			redovito	487	463.20		
3. Rizično ponašanje vezano uz školu	KW χ^2 (df=2)	74.09	<.001	Grupa	n	M rang	
	MW U (nikada-povremeno)	75048.5	<.001	nikada	453	392.67	-.12
				povremeno	385	541.07	
	MW U (nikada-redovito)	75862.0	<.001	nikada	435	394.47	-.27
				redovito	487	541.23	
MW U (povremeno-redovito)	75331.0	<.001	povremeno	435	388.66	-.17	
			redovito	487	474.32		
4. Fizička agresija	KW χ^2 (df=2)	38.49	<.001	Grupa	n	M rang	
	MW U (nikada-povremeno)	76671.5	<.010	nikada	453	396.25	-.11
				povremeno	385	446.85	
	MW U (nikada-redovito)	84916.5	<.001	nikada	435	414.45	-.20
				redovito	487	522.63	
MW U (povremeno-redovito)	83248.5	<.010	povremeno	385	409.23	-.09	
			redovito	487	458.06		
5. Konzumiranje sredstava ovisnosti	KW χ^2 (df=2)	54.28	<.001	Grupa	n	M rang	
	MW U (nikada-povremeno)	74047.5	<.001	nikada	453	390.19	-.13
				povremeno	385	451.67	
	MW U (nikada-redovito)	80058.5	<.001	nikada	435	403.51	-.23
				redovito	487	530.61	
MW U (povremeno-redovito)	80401.5	<.001	povremeno	385	401.84	-.12	
			redovito	487	463.90		

Legenda: KW=Kruskal-Wallisov test; MW U=Mann-Whitneyev test; M rang=prosječni rang; p=značajnost razlike; n=apsolutna frekvencija; r=veličina efekta

$p < .001$) i za konzumiranje sredstava ovisnosti (KW $\chi^2 = 54.28$; $p < .001$), što je očekivano s obzirom na veći varijabilitet rezultata u ove dvije kategorije. Drugim riječima, mladi koji se učestalije klade na sportske rezultate u većoj mjeri sudjeluju u svim rizičnim ponašanjima, a posebno su izražena ponašanja kao što su varanje na testu u školi, markiranje i upućivanje na razgovor u školi zbog lošeg ponašanja (kategorija rizičnog ponašanja vezanog uz školu) i konzumiranje alkohola, cigareta, marihuane i ljepila (kategorija konzumiranja sredstava ovisnosti). Riječ je o ponašanjima koja su tipična za razvojnu dob, ali i koja, posebno kada su zastupljena u značajnoj mjeri, zahtijevaju stručnu intervenciju.

Iako veličine efekata Mann-Whitneyevih testova u cjelini nisu jako velike, očekivano su u svakoj kategoriji najveće između srednjoškolaca koji se nikada nisu kladili i onih koji se redovito klade, što dodatno govori u prilog rizičnosti ove skupine mladih. U tom je kontekstu važno podsjetiti da se čak trećina mladića u Hrvatskoj redovito kladi na sportske rezultate, odnosno da je ovdje riječ o zaista značajnoj skupini srednjoškolaca koja, uz intenzivno kockanje, u većoj mjeri manifestira i druge oblike rizičnog i delinkventnog ponašanja.

No, u obzir je važno uzeti i ograničenja ovog istraživanja. Prije svega se to odnosi na činjenicu da je utvrđena povezanost kockanja i drugih rizičnih ponašanja, no ne i smjer te povezanosti. Tako ne znamo je li kockanje samo jedno od rizičnih ponašanja koje pojedinac manifestira ili su, pak, rizična ponašanja posljedica problema povezanih s kockanjem. Taj bi trend svakako bilo potrebno istražiti u nekom od budućih longitudinalnih istraživanja. Uz to, značajno bi bilo utvrditi i ulogu nekih drugih specifičnih individualnih obilježja (primjerice, osobine ličnosti i kognitivni stilovi) tj. njihove efekte u povezanosti kockanja i drugih rizičnih ponašanja.

ZAKLJUČAK

Istraživanjima provedenim u sklopu projekta "Kockanje mladih u Hrvatskoj" (Ricijaš i sur., 2011; Dodig, 2013; Dodig, Ricijaš i Rajić Stojanović, 2014) već je potvrđena velika učestalost aktivnosti kockanja (a posebno sportskog

kladenja) i visoka prevalencija problematičnog kockanja među mladima, što bez sumnje ukazuje na hitnu potrebu za boljom regulacijom igara na sreću, unaprjeđenjem društveno odgovornog priređivanja i implementacijom različitih preventivnih i tretmanskih intervencija usmjerenih prema mladima u riziku ili s već razvijenim problemima povezanim s kockanjem (više u Dodig, 2013).

Ovim je istraživanjem potvrđena povezanost kockanja i drugih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja u uzorku hrvatskih srednjoškolaca što stvara znanstveno-utemeljene preduvjete za daljnje praktične implikacije i preporuke. Prije svega se to odnosi na uvođenje prakse prepoznavanja mladih u riziku ili s već razvijenim problemima povezanim s kockanjem, to jest na razvoj adekvatnih instrumenta i njihovu primjenu unutar obrazovnog, pravosudnog i zdravstvenog sustava, te sustava socijalne skrbi. Učestalost sudjelovanja u aktivnostima kockanja i izraženost štetnih posljedica povezanih s kockanjem, trebalo bi procjenjivati na više razina.

Prva razina odnosi se na redovnu populaciju mladih unutar odgojno-obrazovnog sustava pri čemu je važno educirati nastavnike i stručne suradnike o povezanosti kockanja i drugih problema u ponašanju, te ih usmjeriti na ranu identifikaciju problema povezanih s kockanjem kod onih mladih koji manifestiraju i neke druge oblike rizičnog ponašanja (primjerice eksperimentiranje sa sredstvima ovisnosti, problemi u školi i/ili obitelji i sl). Naime, znamo da pojedinci često manifestiraju različite probleme u ponašanju, te možemo pretpostaviti da su oni mladi kod kojih primjećujemo spomenuta neprihvatljiva ponašanja, u povećanom riziku i za razvoj problema povezanih s kockanjem. Uz to, treba podsjetiti da je ovim istraživanjem utvrđene najveće razlike upravo u kategoriji neprihvatljivih ponašanja vezanih uz školu i konzumiranja sredstava ovisnosti što među prvima mogu uočiti upravo stručni djelatnici škola, čime njihova uloga dobiva dodatno na važnosti.

Nadalje, predmetnom našeg interesa svakako trebaju biti i oni mladi koji već imaju iskustvo kockanja. Poznato je da je rana dob početka kockanja izuzetno snažan prediktor za razvoj problema (Gupta i Derevensky, 1998; Fisher, 1992), a posljedčno i za uključivanje u delinkventne i kriminalne aktivnosti. U tom bi smislu, ranom identifikacijom

mogli značajno doprinijeti prevenciji razvoja problema kod takvih pojedinaca, a time i prevenciji uključivanja u druga rizična/delinkventna ponašanja.

Uz navedeno, identifikacija mladih u riziku ili s već razvijenim problemima povezanim s kockanjem trebala bi biti sastavni dio psihosocijalne dijagnostike mladih počinitelja kaznenih djela unutar sustava socijalne skrbi i pravosuđa. Znamo da porastom problema povezanih s kockanjem, raste i vjerojatnost činjenja kaznenih djela.

Pravovremenim i stručnim prepoznavanjem problema na ovoj razini i pružanjem adekvatnog tretmana u sklopu kaznenopravnih sankcija, posredno bi se doprinijelo i smanjenju stope recidivizma maloljetnih počinitelja kaznenih djela.

Takvo rano prepoznavanje i razvoj praktičnih intervencija, uz kontinuirano provođenje znanstvenih istraživanja i unaprjeđenje društvenih politika, zakonskih regulativa i društveno odgovornog priređivanja, preduvjeti su za adekvatan odgovor na sve veći problem kockanja mladih u našoj zemlji.

LITERATURA

- Ashworth, J., Doyle, N., Howat, N. (2000): Under 16s and The National Lottery: Tracking survey July 2000. BMRB International Ltd. London: The National Lottery Commission. ([www.natlotcomm.gov.uk/uploadedFiles/trackingsurvey .pdf.](http://www.natlotcomm.gov.uk/uploadedFiles/trackingsurvey.pdf), posjećeno: 16. svibnja 2015.)
- Atlanta, G.A., Dahlberg, L.L., Toal, S.B., Swahn, M., Behrens, C.B. (2005): Violence Related Attitudes, Behaviors, and Influences Among Youths: A Compendium of Assessment Tools, 2nd edition. Centres for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control.
- Becona, I.E., Miguez Varela, M.C., Gonzales, V. (2001): Problem Gambling in Secondary School Students. *Psicothema*, 13, 4, 551-556.
- Blaszczynski, A., Nower, L. (2002): A Pathways Model of Problem and Pathological Gambling. *Addiction*, 97, 487-499.
- Blaszczynski, A., Steel, Z., McConaghy, N. (1997): Impulsivity in pathological gambling: the antisocial impulsivist. *Addictions*, 92, 75-87.
- Campbell, C., Derevensky, J., Meerkamper, E., Cutajar, J. (2011): Parents' Perception of Adolescent Gambling: A Canadian National Study. *Journal of Gambling Issues*, 25, 36-53.
- Delfabbro, P.H., Thrupp, L. (2003): Youth gambling in South Australia: the role of attitudes and economic socialization. *Journal of Adolescence*, 26, 313-330.
- Derevensky, J.L., Gupta, R., Winters, K. (2003): Prevalence Rates of Youth Gambling Problems: Are the Current Rates Inflated?. *Journal of Gambling Studies*, 19, 4, 405-425.
- Dodig, D. (2013): Obilježja kockanja mladih i odrednice štetnih psihosocijalnih posljedica, Mentori: prof.dr.sc. Marina Ajduković i doc.dr.sc. Neven Ricijaš, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Dodig, D., Ricijaš, N., Kranželić, V., Huić, A. (2013): Sports betting of adolescents in Croatia: from favorable environment to psychosocial consequences, The 15th International Conference on Gambling and Risk Taking, Las Vegas, Nevada, Sjedinjene Američke Države.
- Dodig, D., Ricijaš, N. (2011a): Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 18, 1, 103-125.
- Dodig, D., Ricijaš, N. (2011b): Kockanje zagrebačkih adolescenata – uloga psihopatskih osobina, rizičnog i delinkventnog ponašanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19, 2, 45-55.
- Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu (2009): Zagreb. Sveučilište u Zagrebu
- Fisher, S.E. (1992): Measuring Pathological Gambling in Children: The Case of fruit Machines in the U.K. *Journal of Gambling Studies*, 8, 263-285.
- Glavak Tkalić, R., Miletić, G.M. (2012): Igranje igara na sreću u općoj populaciji Republike Hrvatske: Istraživačko izvješće. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Govoni, R., Ruceich, N., Frisch, G.R. (1996): Gambling behaviour of adolescent gamblers. *Journal of Gambling Studies*, 12, 3, 305-317.
- Griffiths, M., Wood, R.T. (2000): Risk factors in adolescence: the case of gambling, videogame playing, and the internet. *Journal of Gambling Studies*, 16, 2-3, 199-225.
- Griffiths, M. (1990): Addiction to fruit-machines: A preliminary study among young males. *Journal of Gambling Studies*, 6, 113-126.
- Griffiths, M. (1991): The Observational Study of Adolescent Gambling in UK Amusement Arcades. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 1, 309-320.
- Gupta, R., Derevensky, J.L. (1998): Prevalence Study and Examination of The Correlates Associated with Pathological Gambling. *Journal of Gambling Studies*. 14, 4, 319-345.
- Gupta, R., Derevensky, J. (2000): Adolescents with Gambling Problems: From Research to Treatment. *Journal of Gambling Studies*, 16, 2-3, 315-342.

- Gupta, R., Nower, L., Derevensky, J.D., Blaszczynski, A. (2009): Problem Gambling in Adolescents: An examination of the Pathways Model. Report submitted to the Ontario Problem Gambling Research Centre.
- Hardoon, K., Gupta, R., Derevensky, J. (2004): Psychosocial variables associated with adolescent gambling: A model for problem gambling. *Psychology of Addictive Behaviors*, 18, 2, 170-179.
- Ide-Smith, S.G., Lea, S.E.G. (1988): Gambling in Young Adolescents. *Journal of gambling behavior*, 4, 2, 110-118.
- Ivrlač, A. (2014): Odrednice viktimizacije u djetinjstvu i delinkventnog ponašanja zagrebačkih adolescenata. Diplomski rad. Zagreb. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Jessor, R. (1998): New perspectives on adolescent risk behavior. U: Jessor, R. (ur.). *New Perspectives on Adolescent Risk Behavior*. New York: Cambridge University Press.
- Johansson, A., Gotestam, K.G. (2003): Gambling and problematic gambling with money among Norwegian youth (12-18 years). *Nordic Journal of Psychiatry*, 57, 4, 317-321.
- Lambos, C., Delfabbro, P., Puglies, S. (2007): Adolescent Gambling in South Australia. Report Prepared on Behalf of the Department for Education and Children's Services for the Independent Gambling Authority of South Australia.
- Lesieur, H.R. (1994). Epidemiological surveys of pathological gambling: Critique and suggestion for modification. *Journal of Gambling Studies*, 10, 4, 385-398.
- Magoon, M.E., Gupta, R., Derevensky, J. (2005): Juvenile Delinquency and Adolescent Gambling: implications for Juvenile Justice System. *Criminal Justice and Behavior*, 32, 6, 690-710.
- Mishra, S., Lalumiere, Y., Morgan, M., Williams, R.J. (2011): An Examination of the Relationship Between Gambling and Antisocial Behavior. *Journal of Gambling Studies*, 27, 409-426.
- Mishra, S., Lalumiere, Y., Morgan, M., Williams, R.J. (2011): An Examination of the Relationship Between Gambling and Antisocial Behavior. *Journal of Gambling Studies*, 27, 409-426.
- Moffit, T. (1993): Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychology Review*, 100, 4, 647 – 701.
- Moore, M.S., Ohtsuka, K. (1997): Gambling Activities Among Young Australians: Developing a model of behavior. *Journal of Gambling Studies*, 13, 3, 207-236.
- Moore, S.M., Ohtsuka, K. (1999.): Beliefs about control over gambling among young people and their relation to problem gambling. *Psychology of Addictive Behaviors*, 13, 339-347.
- Mordre, M., Groholt, B., Kjelsberg, E., Sandstad, B., Margrethe, M. (2011): The Impact of ADHD and Conduct Disorder in Childhood on Adult Delinquency: A 30 years follow-up study using official crime records. *BMC Psychiatry*. <http://www.biomedcentral.com/1471-244X/11/57> (posjećeno 15. svibnja 2015.)
- National Opinion Research Center (NORC), 1999
- National Research Council (1999): *Pathological Gambling: A critical review*. Washington, DC: National Academy Press.
- Nower, L., Blaszczynski, A. (2004): *A Pathways Approach to Treating Youth Gamblers*. (U) Gupta, R., Derevenskiy, J.D. (ur): *Gambling Problems in Youth - Theoretical and Applied Perspectives*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers
- Petry, N. (2001): Substance abuse, pathological gambling and impulsivity. *Drug and Alcohol Dependence*, 63, 29-38.
- Poulin, C. (2000): Problem gambling among adolescent students in the Atlantic provinces of Canada. *Journal of Gambling Studies*, 16, 53-78.
- Pratt, T.C., Cullen, F.T., Blevins, K.R., Daigle, L., Unnever, J.D. (2002): The Relationship of Attention Deficit Hyperactivity Disorder to Crime and Delinquency: a Meta-Analysis. *International Journal of Police, Science and Management*, 4, 4, 344 – 360.
- Pravilnik o prostornim i tehničkim uvjetima za priređivanje igara na sreću u kasinima, na automatima i uplatnim mjestima kladionica (2010): *Narodne novine* 38/10, 130/10, 69/11, 15/12, 151/14.

- Ricijaš, N. (2012): Kockanje i druga rizična ponašanja kod adolescenata. U: Kolesarić, V., Križanić, V., Šincek, D. (ur.): Nasilje i mentalno zdravlje – interdisciplinarni pristup, Program i sažeci izlaganja. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku, 17-17.
- Ricijaš, N., Dodig, D., Huić, A., Kranželić, V. (2011): Navike i obilježja kockanja adolescenata u urbanim sredinama – izvještaj o rezultatima istraživanja, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Ricijaš, N., Dodig, D., Kranželić, V., Huić, A. (2013): Adolescent slot machines players: experiences, motivation and cognitive distortions, The 15th International Conference on Gambling and Risk Taking, Las Vegas, Nevada, Sjedinjene Američke Države
- Ricijaš, N., Dodig, D. (2014): Youth Sports Betting - The Croatian Perspective, International Centre for Youth Gambling Problems and High-Risk Behaviors, 14, 3 (www.youthgambling.com).
- Ricijaš, N., Krajcer, M., Bouillet, D. (2010). Rizična ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca - razlike s obzirom na spol. *Odgojne znanosti*. 12, 1, 45-63
- Rugle, L., Melamed, L. (1993): Neuropsychological assessment of attention problems in pathological gamblers. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 181, 107–112.
- Shaffer, H.J., Hall, M.N. & Vander Bilt, J. (1997): Estimating the Prevalence of disordered Gambling Behavior in the United States and Canada: A Meta-analysis. Harvard Medical School, Division of Addictions.
- Sibley, M.H., Pelham, W.E., Molina, B.S.G., Gnagy, E.M., Waschburch, D.A., Biswas, A., MacLean, M.G., Babinski, D.E., Karch, K.M. (2011): The Delinquency Outcomes of Boys with ADHD with and without Comorbidity. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 39, 1, 21-32.
- Skokauskas, N., Satkeviciute, R. (2007): Adolescent Pathological Gambling in Kaunas, Lithuania. *Nordic Journal of Psychiatry*. 61, 2, 86-91.
- Stinchfield, R., Cassuto, R., Winters, K., Latimer, W. (1997): Prevalence of gambling among Minnesota public school students in 1992 and 1995. *Journal of Gambling Studies*, 12, 25-48.
- Tremblay, J., Stinchfield, R., Wiebe, J., Wynne, H. (2010): Canadian Adolescent Gambling Inventory (CAGI) Phase III Final Report. Submitted to the Canadian Centre on Substance Abuse and the Interprovincial Consortium on Gambling research.
- Vitaro, F., Brendgen, M., Ladouceur, R., Tremblay, R.E. (2001): Gambling, Delinquency, and Drug Use During Adolescence: Mutual Influences and Common Risk Factors. *Journal of Gambling Studies*, 17, 3, 171-190.
- Vitaro, F., Arseneault, L., Tremblay, R.E. (1997): Dispositional predictors of problem gambling in male adolescents. *American Journal of Psychiatry*, 154, 1769-1770.
- Welte, J.W., Barnes, G., Tidwell, M.O., Hoffman, J.H. (2009): Association Between Problem Gambling and Conduct disorder in a National Survey of Adolescents and Young Adults in the United States. *Journal of Adolescent Health*, 45, 396-401.
- Welte, J.W., Barnes, G.M., Hoffman, J.H. (2004): Gambling, Substance Use, and Other Problem Behaviors Among Youth: A Test of General Deviance Models. *Journal of Criminal Justice*, 32, 297-306.
- Welte, J.W., Barnes, G.M., Hoffman, J.H. (2004): Gambling, Substance Use, and Other Problem Behaviors Among Youth: A Test of General Deviance Models. *Journal of Criminal Justice*, 32, 297-306.
- Williams, R.J., Royston, J., Hagen, B.F. (2005): Gambling and Problem Gambling within forensic population: A review of the literature. *Criminal Justice and Behavior*, 32, 6, 665-689.
- Williams, R.J., West, B.L., & Simpson, R.I. (2008): Prevention of Problem/Pathological Gambling: A Comprehensive Review of the Evidence. Report prepared for the Ontario Problem Gambling Research Centre. Guelph, Ontario, Canada. <http://hdl.handle.net/10133/414>
- Zakon o igrama na sreću (2009). *Narodne novine*, 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14.

SPORTS BETTING AND OTHER RISK BEHAVIOUR AMONG CROATIAN HIGH-SCHOOL STUDENTS

Abstract: *Sports betting is a very widespread game of chance in Croatia. Contemporary research on youth gambling prevalence, which becomes of more interest in the social sciences, shows significant prevalence of this type of risk behaviour. Theoretical models, as well as empirical research, also indicate a correlation between gambling and other forms of risk/delinquent behaviour.*

The aims of this paper are to determine the prevalence of regular sports betting among male high-school students in Croatia, differences in sports betting with regard to age and type of school, and differences in the manifestation of other risk/delinquent behaviour with regard to frequency of sports betting.

A study was conducted with 1,330 male high-school students ($M_{age} = 16.58$; $SD_{age} = 1.19$) from all three types of high schools in Croatia (in 7 cities/towns). The following instruments were used: Questionnaire on General Socio-Demographic Data; Gambling Activities Questionnaire (Ricijaš et al. 2011), as well as Risk and Delinquent Behaviour Questionnaire (Atlanta et al., 2005).

Results show that 36.6% of male high-school students regularly bet on sports results, and sports betting is the most frequent games of chance played among young people. Students from four-year vocational high schools bet more often than gymnasium (university preparatory) students, while age differences were not found. Results also show a correlation between frequency of sports betting and frequency of playing other games of chance, while those students who bet more often also manifest more risk/delinquent behaviour. The differences are significant on all subscales, but the effects are the greatest within school-related risk behaviour and consumption of alcohol/drugs.

The results are interpreted in the context of other international research, but also with practical implications for creating prompt and well-timed interventions for youth at risk.

Key words: *sports betting, gambling, games of chance, risk behaviour, adolescents*